

INDLEDNING

Ole Andkjær Olsen og Bo Møhl

Inden for den psykodynamiske psykologi er betegnelsen objektrelation blevet et mantra i en sådan grad, at ingen betydende terapeutisk eller teoretisk skole for alvor overvejer at stå udenfor. Objektrelationsteorien opstod som begreb i England i mellemkrigsårene, hvor den blev repræsenteret af Melanie Klein i skarp konflikt med Anna Freud og hendes gruppe, der hævdede at forsvare et klassisk freudiansk synspunkt. Hos Klein udspillede snart sagt alt sig i den tosidede relation mellem moder og barn. Hun forenkede udviklingsteorien til kun at omfatte to »positioner« (den paranoid-skizoide og den depressive position), og hun skabte en teori om indre objekter, spaltede objekter, partialobjekter etc., der bevæger sig på barnets intrapsykeiske scene. Modsat Freud mente hun også, at narcissismen beror på objektrelationer, og at spædbarnets psykiske sammensmeltning med moderen skyldes introjektioner og projekktioner.

Ved siden af og i nogen grad inspireret af Klein påtog andre britiske forfattere sig at reformulere de grundlæggende objektrelationsteoretiske teser på en mere teoretisk konsistent måde. Det gælder Michael Balint, Ronald Fairbairn og Donald Winnicott, der – selv om de foreningspolitisk placerede sig mellem Melanie Klein og Anna Freud i den såkaldte »midtergruppe« eller »uafhængige gruppe« – teoretisk bevægede sig endnu længere væk fra Anna Freud, end Klein havde gjort. Navnlig Fairbairn slog til lyd for, at den sande objektrelationsteori var uforenelig med driftsteorien, da det i driftsteoriens regi handler om lyst og ulyst som de grundlæggende motiverende kræfter, mens det i objektrelationsteoriens regi allerede fra fødslen handler om at søge at relatere sig til et andet menneske, uanset om relationen er lyst- eller ulystbetonet. De – i deres egen opfattelse – »sande« objektrelationsteoretikere nægtede således at anerkende driften, narcissismen såvel jegets primære autonomi som udgangspunkt for at forstå barnets udvikling.

I efterkrigsårene har objektrelationsteorien bredt sig til det europæiske kontinent og til både Nord- og Sydamerika. Bagud i historien har man afdækket grundlæggende objektrelationsteoretiske overvejelser hos Freud og de tre vigtigste medlemmer af hans hemmelige komité, Ferenczi, Abraham og Jones, og allerede før Freud var vigtige aspekter af objektrelationsteorien foregrebet inden for bl.a. hypnoseforskningen. Der ligger både foreningspolitiske og mere private forhold til grund for, at objektrelationsteo-

rien i Melanie Kleins udformning havde vanskeligt ved at slå an uden for England. I USA fik Fairbairn således nærmest en større udbredelse og anerkendelse end i England, når manglerne i jegpsykologien (egopsykologien) skulle udfyldes. Først et par årtier efter Kleins død i 1960 synes det legitimt at citere hendes værker i den amerikanske psykoanalytiske litteratur. Den stigende bølge for denne tankegang kan følges hos Margaret Mahler, Edith Jacobson, Heinz Kohut og Otto Kernberg og er efter dem blevet standard. I fransk psykoanalyse var der tidligt lydhørhed for både Klein og Winnicott, men da Jacques Lacan i den samme periode fremstod som den dominerende innovative teoretiker, kom han i stedet til at kanalisere de progressive strømninger, og selv om der kan påpeges mange paralleller mellem hans teori og objektrelationsteorien, er forholdet endnu ikke analyseret til bunds, og nogen større vilje til samarbejde mellem disse to skoler har der foreløbig heller ikke været.

Det væsentlige i objektrelationsteorien udspiller sig på den indre scene i en sådan grad, at teorien i nogle udformninger er blevet faretruende solipsistisk. Dette har dog ikke hindret, at de intrapsykeiske modeller er søgt suppleret med og korrigeret ved hjælp af udforskning af det virkelige moder/barn-forhold. En sådan forskning fandt bl.a. sted omkring Tavistock-klinikken (og senere Tavistock-instituttet), og udbrydere fra psykoanalysen – navnlig med John Bowlby som eksponent – påtog sig at frasortere det spekulative indhold i objektrelationsteorien og placere de for dem brugbare dele på et empirisk grundlag med den såkaldte tilknytnings-teori som resultat. I andre tilfælde er elementer fra objektrelationsteorien blevet udnyttet inden for socialisations- og interaktionsteorien, i en lang periode med tyskeren Alfred Lorenzer som en lovende repræsentant. Endelig opstod der inden for objektrelationsteoretikernes egne rækker en gruppe- og organisationsanalytisk teori og praksis omkring bl.a. Wilfred Bion og Elliott Jaques.

Successen for objektrelationerne har trukket mange forskellige definitioner med sig. De har haft det til fælles, at nogen eller noget har skullet udelukkes. For at sætte grænser har man ofte måttet skære i levende strukturer, eller med andre ord, man har måttet gennemskære eksisterende teoridannelser for at isolere, hvad der var objektrelationistisk og ikke objektrelationistisk i dem. En sådan skæbne er f.eks. blevet Freuds forfatterskab til del.

Det er på denne måde, at man oftest er endt med at udskille en »klassisk« psykodynamisk teori organiseret vertikalt omkring akserne mellem dybde og overflade, det ubevidste og det førbevidste, det 'et og jeget, over for en »moderne« objektrelationsteori artikuleret horisontalt over akserne mellem subjekt og objekt, selv om disse to yderpoler sjældent eller aldrig findes i ren form. Et standardværk på området, Greenberg & Mitchells *Object Relations in Psychoanalytic Theory*, postulerer, at de to dimensio-

ner dybest set er uforenelige.¹ Dette har dog ikke hindret diverse teoretikere i temmelig frit at kombinere træk fra hver af de to idealtyper. Man kan vove den påstand, at ingen psykodynamisk skole eller teori udelukker de introjektive og projektive processer, der er kernen i talen om objektrelationer, og derfor kan objektrelationsteorien i virkeligheden findes overalt.

Vi har hverken kunnet eller villet lave et nummer om objektrelationsteori forstået som en samlet skole. Det ville uvægerligt blive for snævert og ekskludere de vækstområder, der findes i udkanten af feltet. Desuden har vi tidligere bragt introduktioner til flere af den klassiske objektrelationsteoris pionerer.² Derfor har vi valgt den på én gang mere inklusive og mere ubestemte titel *objektrelationer*.

Den første artikel er en introduktion til den allerede klassiske repræsentant for den kleinianske objektrelationsteori Donald Meltzer. Bent Rosenbaum har fulgt hans arbejde gennem en længere årrække og giver en kronologisk oversigt over forfatterskabet samt læsninger af centrale passager i nogle af hovedværkerne. Meltzer udgav i 1970'erne autoritative værker om sine lærere Klein og Bion, men han ønskede ikke selv at indtage rollen som autoritet, og hans ubehag ved de rigide regelsæt, som kræves overholdt inden for den psykoanalytiske foreningskultur, har siden ført ham ud i en solokarriere, der måske selv ender med at blive skoledannende.

Også Birgitte Diderichsens artikel bevæger sig inden for det kleinianske univers. Der er tale om en case-beskrivelse af en yngre kvinde med en skizoid personlighedsforstyrrelse. Symptomkomplekset svarer til det, Klein kaldte den paranoid-skizoide position, og som viser sig i stærke aggressioner, et fragmenteret selv billede og en tilsvarende opsplintning af sproget. I løbet af behandlingen nærmer patienten sig Kleins depressive position med heling af de spaltede objekter, oplevelse af tab og skyld og en mere sammenhængende narration, hvortil også hører evnen til symbolisering. Fremskridtet i behandlingen kunne også registreres gennem psykologiske test.

I artiklen »Om forholdet mellem gruppeanalyse og objektrelationsteori – med særligt henblik på rum« giver Søren Aagaard en grundig gennemgang

1 Det modsatte synspunkt, at de to dimensioner gensidigt forudsætter hinanden, således at de kun findes adskilt i de mest dogmatiske teorivarianter, er repræsenteret i Andkjær Olsen/Køppe 1996. Jvf. også Igra 1983.

2 Vi tænker navnlig på Burgaard 1986 (om Bion), Hjulmand 1991 (om Winnicott) og Frost 1998 (om Balint). Hertil kommer Poulsen/Hjulmand 1992 og Poulsen 1995 (om synet på henholdsvis det ubevidste og symbolisering hos de vigtigste repræsentanter for objektrelationsteorien).

og diskussion af temaet. Han anfører for såvel gruppeanalyse som for objektrelationsteori, at der ikke er tale om én veldefineret ting, men om brede vifter præget af forskellige retninger og skoler. Der er imidlertid en række teoretiske koblinger mellem gruppeanalyse og objektrelationsteori, og specielt Winnicott fremhæves for at have formuleret objektrelationsteoretiske pointer, der kan kaste lys over gruppeanalysens rum: leg, overgangsfelt og holding tematiserer, hvad der (også) sker i gruppeanalyse.

I sin artikel »Om de mulige forbindelser mellem Jungs analytiske psykologi og objektrelationsteori« skriver Bente Thygesen, der bl.a. er uddannet ved Jung-instituttet i Zürich, om bruddet mellem Freud og Jung i 1913, der var medvirkende til psykoanalysens marginalisering og dæmonisering af Jungs analytiske psykologi. Imidlertid har den analytiske psykologi både teoretisk og tematisk haft en tæt forbindelse med dele af psykoanalysen – specielt objektrelationsteorien og selvpsykologien. I artiklen gennemgås noget af dette »fællesskab«, f.eks. udviklingen af selvbegrebet hos Jung og Winnicott. Internationalt ses en tendens til udveksling og integrering af de psykoanalytiske og de jungianske teorier – en »brobygning« der også ligger som intention bag denne artikel.

Ole Vedfelt, der ligeledes har en baggrund som jungiansk analytiker, fremlægger i sin artikel nogle af de bærende ideer i sin seneste – og i dette nummer anmeldte – bog om ubevidst intelligens. Fra de klassiske psyko-dynamiske teorier overtager han billedet af psyken som sammensat af relativt autonome systemer, som han kalder delpersonligheder, men modsat hovedparten af den psykoanalytiske teoridannelse anskuer han deres kapacitet som en slags positiv intelligensreserve, der gør individet tilpasningsdygtigt i alle typer af objektrelationer. Som en ny overordnet begrebsramme henter han kybernetikken, nærmere præciseret i det han kalder en kybernetisk netværksteori.

Mette Høyer angriber i den næste artikel nogle af problemerne i objektrelationsteorien ud fra tilknytningsbegrebet. John Bowlby brød i efterkrigsårene med sit objektrelationsteoretiske udgangspunkt og opbyggede en tilknytningsteori ud fra en empirisk beskrivelse af moder/barn-forholdet. Hans særstandpunkter udsprang dog samtidig af overførslen af hypoteser fra etologien til psykologien vedrørende afkommets måde at knytte sig til moderen på. Herigennem undgik han objektrelationsteoriernes kontroversielle hypoteser om udviklingen som en overvindelse af latent psykopatologiske funktionsmåder som grundlaget for objektrelatering.

Lisa Korsbek følger teoriehistorisk bevægelsen mod et dialogisk paradigme m.h.t. overføringsbegrebet gennem punktnedslag i historien fra Freud til nutiden. Allerede Freud erkendte, at analysen ikke kan være et detektivarbejde, hvor faktuelle begivenheder i barndommen, f.eks. incest-overgreb, afdækkes så detaljeret, at den skyldige krænker kan udpeges. Hvad der fremanalyseres, er bestemte grundlæggende skemata med psykisk realitet. Jo mere forholdene omkring overføring og modoverføring

siden er blevet betonet, jo klarere er det blevet, at den analytiske narration mere end at være en afdækning af dybereliggende strukturer snarere er en konstruktion, hvis gyldighed beror på dens evne til at skabe sammenhæng og mening, og at analysand og analytiker begge er delagtige i den frembragte fortælling.

Claus Haugaard Jacobsen skriver i artiklen »Parallelprocesser i psykoterapi og supervision« om det fænomen, at relationer og interaktionsformer i den ene setting (f.eks. psykoterapi) genskabes i den anden (f.eks. supervision). Den første beskrivelse af fænomenet stammer fra Searles, men termen parallelproces blev først anvendt af Ekstein og Wallerstein i 1958. Parallelprocesser dækker formodentlig over flere forskellige underliggende psykologiske dynamikker, hvor især forskydning, identifikation og projektiv identifikation er væsentlige. Begrebet har ikke blot teoretisk interesse, men også praktisk klinisk i forbindelse med supervision.

Carsten René Jørgensens artikel »Den 'tilstrækkeligt gode' terapeuts håndtering af brud på den terapeutiske alliance« indgår i hans ph.d.-projekt, der handler om »Bidrag til forståelse af den terapeutiske proces og de terapeutiske virkningsfaktorer i psykodynamisk psykoterapi«. Artiklen er en kvalitativ enkeltcasestudie, dvs. en undersøgelse af en enkelt terapeuts behandling af en enkelt patient, og der rettes fokus mod håndtering af vanskeligheder i det terapeutiske forløb, nemlig alliancebrud. Noget tyder på, at en hensigtsmæssig tackling af alliancebrud og andre vanskeligheder i den terapeutiske relation i sig selv kan være kurativt. Til at belyse forløbet er der foretaget interviews med terapeuten og udenforstående iagttagere, og processen er undersøgt ved hjælp af SASB – et instrument udviklet med henblik på at beskrive og undersøge patientens relationer til andre mennesker.

Uden for temaet bringer vi en artikel af Simo Køppe om psykosomatik, hvori den klassiske hypotese om koglekirtlen som den formidlende instans mellem det psykiske og det fysiske sættes ind i en nutidig kontekst.

K. B. Madsens har skrevet en efterkritik af temanummeret om psykologiens historie i Danmark, og specielt Benny Karpatschofs artikel i dette nummer tages op til kritisk behandling i en artikel af Olav Storm Jensen. Benny Karpatschof har lovet at svare på denne kritik i det følgende nummer.

Til sidst følger fire anmeldelser: Først anmelder Jacob Mey Bent Rosenbaums disputats *Tankeformer og talemåder*. Der er tale om en let revideret gengivelse af hans opposition ved disputatsforsvaret tidligere i år. Peter Elsass anmelder Ole Vedfelt: *Ubevidst intelligens*, Lisa Korsbek skriver om Marianne Horsdals *Livets fortællinger*, og endelig skriver Gert Rønsby om Martin Lotz' *Udvikling og analyse*.

LITTERATUR:

- ANDKJÆR OLSEN, O & KØPPE, S. (1996): *Psykoanalysen efter Freud*. København: Gyldendal.
- BURGAARD, L. (1986): Om psykoterapi af psykotiske. *Psyke & Logos*, 7,1: 39-53.
- FROST, A. (1998): Diplomati for et smertensbarn i psykoanalysen. Om psykoanalytiker Michael Balint. *Psyke & Logos*, 19,1: 91-105.
- GREENBERG, J. R. & MITCHELL, S. A. (1983): *Object Relations in Psychoanalytic Theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- HJULMAND, K. (1991): Omgivelsernes faciliterende betydning. En introduktion til Winnicotts objektrelationsteori. *Psyke & Logos*, 12,2: 335-57.
- IGRA, L. (1983): *Objektrelationer og psykoterapi*. København: Hans Reitzels Forlag, 1989.
- POULSEN, S. (1995): Illusion og fravær. Objektrelationsteoretiske perspektiver på symbolisering. *Psyke & Logos*, 16,1: 134-51.
- POULSEN, S. & HJULMAND, K. (1992): Det ubevidste i objektrelationsteorien. *Psyke & Logos*, 13,1: 114-34.